Mihai Moraru

GLOSE LA DOUĂ EDIȚII ALE *ÎNVĂȚĂTURILOR LUI NEAGOE BASARAB CĂTRE FIUL SĂU THEODOSIE*

Comentariile din rândurile de mai jos se referă în principal la ediția din 2010 a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, încercând să urmărească felul în care unele pasaje din ediția din 1970 de la Editura Minerva (*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, București, Editura Minerva, 1970 (în continuare ÎNB 1970) au fost clarificate, și în ce măsură anume, în ediția din 2010, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie. Versiunea românească de la Curtea de Argeș* (apărută în 2009–2010 la Editura Eparhiei Argeșului și Muscelului și Editura Roza Vânturilor, ediție îngrijită de Dan Zamfirescu, cu traducerea și transcrierea fragmentelor din originalul slavon realizată de Gheorghe Mihăilă (în continuare ÎNB 2010).

În 1970, când a apărut ediția de la Minerva, ecourile, dar și expectativele au fost numeroase, unele foarte entuziaste, altele mai reticente. O trecere în revistă a acestora a făcut, în 1973, Mircea Voiculescu, în *Revista arhivelor*, XXXV, nr. 4, comentând o serie de erori ale ediției din 1970, dar arătându-se și destul de entuziasmat, de pildă, de promisiunea ce apărea în ediția din 1970, la p. 103 și 104, sub semnătura lui G. Mihăilă, cu referire la o viitoare editare a *Învățăturilor...* într-o ediție trilingvă, ce ar fi urmat să fie definitivată „o dată cu ducerea pînă la capăt a identificării izvoarelor în limba slavonă". Acest lucru nu s-a întâmplat în ediția lui G. Mihăilă din 1996 de la Editura Roza Vânturilor și nici în ediția citată mai sus din 2010.

Mergând pe urmele temeinicei recenzii pe care o va face în 2012 ediției din 2010 Alexandru Mareș, într-un dens număr din revista *Limba română*, LXI, nr. 1, p. 111–113 (unde mai apare și un studiu al aceluiași, dedicat unei serii de considerații filologice pe marginea a *Două scurte scrieri cu caracter monahal atribuite lui Neagoe Basarab*, p. 16–25, precum și o caldă evocare a savantului Emil Turdeanu, făcută de către regretatul Mircea Anghelescu, evocare din care aflăm amănunte prețioase privitoare la pachetele de cărți și manuscrise donate de către Emil Turdeanu bibliotecii Institutului „G. Călinescu"), încercăm în rândurile de mai jos să examinăm câteva dintre glosele posibile și/ sau necesare din ediția 2010, cu insistență mai ales asupra reflectării acestora în versiunea on-line a textului ÎNB.

Mai întâi, menționăm o glosă eronată existentă în ÎNB 1970, p. 137, la sintagma *Goniți pacea!* unde, în notă, este glosat cuvântul *pace*, care ar fi însemnat „mulțumirea de sine, îngâmfarea", când era evident că, dacă ar fi fost de glosat ceva, acel ceva putea fi cel mult sensul învechit al cuvântului *a goni*, deși nici acest lucru nu era sigur, din varii motive. Or, putem constata că, în chiar textul editat atunci, al *Învățăturilor...*,

LR, LXXV, nr. 2–3, p. 419–422, Bucureşti, 2026

DOI: 10.59277/LR.2026.2-3.15

mai întâlnim verbul *a goni*, cu sensul obișnuit în epoca în care se presupune că acestea au fost traduse în limba română: *a alerga după...* (v. p. 224 și 225: „acela gonește facerile de bine"); apoi, pentru că în sintagma *Goniți pacea!* poate fi recunoscut un citat biblic din Psalmul 33,14, pe care Dosoftei îl tradusese foarte exact și foarte plastic, echivalând și sensul, să-i zicem cinegetic, care exista în textul grecesc (v. LXX, Rahlfs, Ps. 33,14): „Cearcă de găsește pacea și-i ia urma, cum să vine". Să mai evocăm și poemul eminescian *Dintre sute de catarge*: „De-i goni fie norocul, fie idealurile...". Ar fi prea îndeajuns acestea, dar se pare că decizia de a renunța în 2010 la glosa eronată din 1970 a fost impulsionată abia de o comunicare susținută cândva, înainte de 2001, de către Mihai Nasta, pentru că o găsim menționată, într-o paranteză fără alte lămuriri, la p. 35, ca având sensul: „alergați după pace", într-o ediție a textului *Învățăturilor...* apărută în Biblioteca școlarului, la Editura Litera Internațional din Chișinău. La fel de eliptică este și mențiunea din ÎNB 2010: pentru nota 8 de la p. 18, găsim la p. 404 mențiunea că rectificarea glosei eronate i-ar aparține lui Mihai Nasta, și că ar fi fost făcută „într-o comunicare la Universitate".

Alte glose ar fi fost necesare și la următorul pasaj din ÎNB 1970: „Iar Iezechiia deaca luo cărțile din mâna solului a lui Senaherim împărat, mérse în bisérica lui Dumnezeu *și scuipă acéle cărți ale lui Senaherim împărat,* înaintea lui Dumnezeu, și zise: «Doamne, Dumnezeul lui Israil carele șăzi spre heruvimi, tu singur ești Dumnezeul tuturor împăraților dupre pământu, tu ai făcut ceriul și pământul! Pleacă, Doamne, uréchea ta și mă auzi, dășchide-ți ochii și caută și ascultă ce au grăit Senahirim». Că au trimis soli *și împută Dumnezeului celui viu*" (ÎNB 1970, p. 167 și ÎNB 2010, p. 62).

Primul pasaj, marcat aici cu italice, credem că ar fi presupus, dată fiind prezența insolită în acel context a verbului *a scuipa,* un comentariu. Nu îl găsim nici în ediția din 1970, nici în cea din 2010 a ÎNB, chestiunea fiind considerată probabil nesemnificativă, după cum tot nesemnificativă o considerasem și noi în comentariile și notele de la 4 Regi din MLDR, pars VIII, Regum III, Regum IV, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2014, unde, la p. 289, era reprodus în întregime doar pasajul care conține Rugăciunea lui Ezechia din ÎNB. Dar reluând acest pasaj din perspectiva raporturilor ÎNB 1970 cu traducerea românească a textului biblic, conținută în ms. BAR 4389, considerat ca posibil autograf al lui Daniil Andrean Panoneanul, constatăm că această glosă aparent nesemnificativă ar putea fi adăugată categoriei relicvelor unei traduceri slavone primare păstrate în manuscrisele slavone BAR 171 și 85, ca și în celelalte manuscrise din aceeași familie, menționate de noi în articolul intitulat *Ce versiune a textului biblic slavon a fost folosită în Învățăturile lui Neagoe Basarab?* (publicat în volumul omagial *Limbă, societate, cultură*. In honorem Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Mihaela Mancaș, Editura Universității din București, 2011, p. 691–695).

Faptul că această formă insolită apare doar în ms. 4389 și în ÎNB, în timp ce în ms. 45 Cluj și în BB găsim forma corectă (*şi le deşchise pre eale*) ne determină să-i căutăm explicația în altă parte, și o putem găsi tot prin consultarea ms. slav

BAR 171, unde la f. 175 este folosit verbul ***ѳплѣвати*** care, în Miklosich, este glosat „*conspuere* (a scuipa)."

Deoarece forma din LXX este: *«καὶ ἔλαβεν 'Εζεκίας τὰ βιβλία ἐκ χειρὸς τῶν ἀγγέλων καὶ ἀνέγνω αὐτά, καὶ ἀνέβη εἰς οἶκον Κυρίου καὶ ἀνέπτυξεν αὐτὰ 'Εζεκίας ἐναντίον Κυρίου»,* cel mai probabil, confuzia s-a produs la traducerea din greacă în slavă, între *ἀναπτανσσο* (*a desfășura*) și *ἀνεπτυο* (*a scuipa*). În mod curios însă, și termenul slavon folosit în *Biblia* de la Ostrog, consultată, după cum se știe, de traducătorul ms. 4389, forma arhaică a verbului slavon ***поплъвати*** (*a desfășura*) putea fi confundată cu ***ѳплѣвати*** (*a scuipa*).

În ce privește al doilea pasaj marcat cu italice, putem nota că și aici avem de a face cu folosirea aceluiași verb (*a împuta*), atât în ms. 4389, cât și în ÎNB; termenul este relativ rar folosit în epocă, dar apare atestat cu sensul de aici în *Palia de la Orăștie*, și apoi, cu trei ocurențe, în *Psaltirea* lui Dosoftei, presupusul revizor al textului biblic din ms. 45 Cluj.

O altă glosă, pe care o considerăm imperios necesară, privește următorul pasaj existent în această formă, atât în ÎNB 1970, cât și în ÎNB 2010, și în textul on line:

Deacii, cându vru Ahav să facă războiu cu împăratul de la Siria, veni un om al lui Dumnezeu și zise cătră împăratul israiliténilor: „Așa grăiaște Domnul: «Pentru căci zic siriianii că *Dumnezeul israiliténilor iaste Dumnezeu morților, iar viilor nu iaste*, dreptu acéia voi da putére mare în mâinile tale și vei cunoaște că eu suntu Dumnezeu și să te tăbărești și tu împotriva lor și să te gătești de războiu până în 7 zile»". Nota marginală ne trimite la textul din 3 Regi 20, 28, ceea ce ne arată că editorii au consultat textul din BB, pentru că aici avem de a face cu o diferență între versiunile manuscrise și textul *Bibliei de la București*. În BB găsim, la locul indicat, următoarea formă a versetului 28:

Și veni omul lui Dumnezeu și zise împăratului lui Israil: „Aceastea zice Domnul: «Pentru căci au zis Siria: 'Dumnezeu al munților, Domnul Dumnezeul lui Israil, și nu e Domnul văilor el'»"...

O consultare a aparatului critic din MLDR (v. supra) ne arată că textul din BB coincide, cum era de așteptat, cu cel din ms. 45 Cluj, dar diferă de textul din ms. 4389, unde, în loc de *Dumnezeul văilor*, găsim *Dumnezeul luncilor.* Or, forma coruptă din ÎNB nu poate fi explicată decât printr-o intervenție făcută pe terenul limbii române, unde găsim perechile „munți și văi" *vs.* „morți și vii" de către un copist care decide *sua sponte* să îndrepte și să dea sens unui pasaj care i se părea a fi corupt, deși narațiunea biblică din versetele următoare i-ar fi putut arăta că este vorba de „munți și văi", iar nu de „morți și vii". Alăturăm aici fotografia pe care, la rugămintea mea, a făcut-o filei din ms. BAR 3488 Cristina-Ioana Dima. Se vede destul de limpede cum intervine copistul manuscrisului și modifică litera *n* suprascrisă, dar uită să opereze și așa zisa corectură a cuvântului *văi*, lăsând această sarcină viitorimii. Cum de nu au sesizat editorii această deformare a textului biblic când au identificat citatul respectiv e mai greu de aflat. Fapt este doar că se impunea necesitatea unei glose la acest pasaj din textul edițiilor ÎNB.

Gloses sur deux éditions des *Enseignements de Neagoe Basarab à son fils Théodosie*

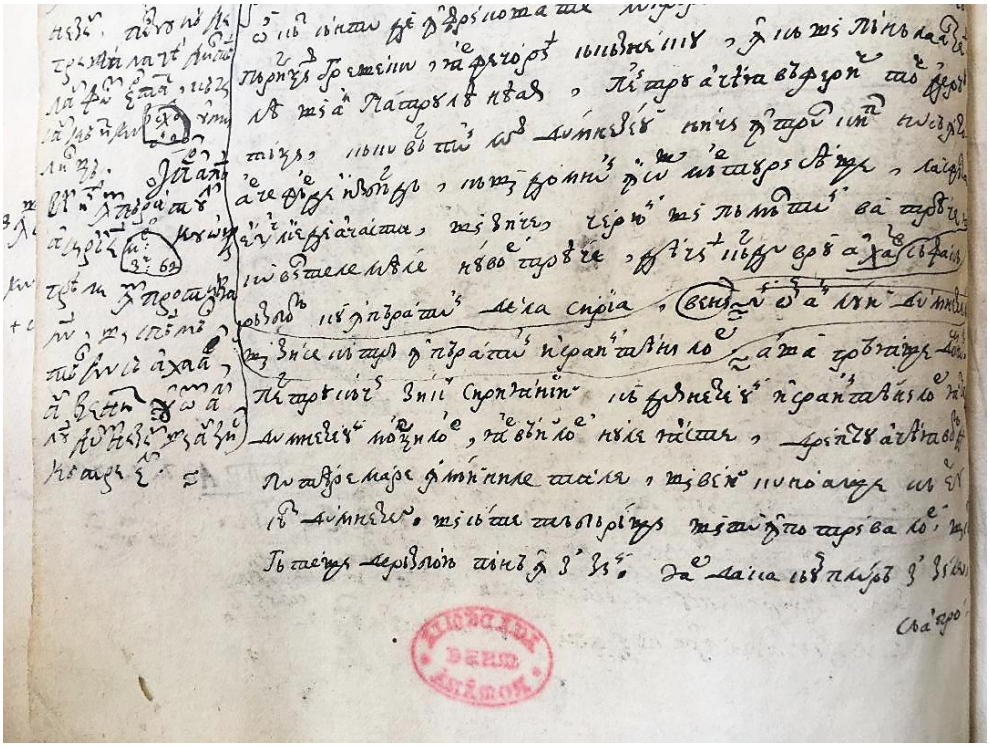
(Résumé)

Dans le présent article on a comparé *deux éditions des Enseignements de Neagoe Basarab à son fils Théodosie,* notamment celle de 1970 et celle de 2010, pour vérifier si les gloses nécessaires sur quatre passages difficiles qui manquaient dans la première ont été corrigées dans la seconde. Il s'agit de sens archaïque des verbes *a goni* et *a împuta* mal comprises dans les deux éditions, d'une traduction mauvaise du mot grecque *ἀνέπτυξεν* et d'une erreur de transcription qui a détourné l'entier sens d'un passage.

Cuvinte-cheie: Neagoe Basarab, glosă, ediție, Biblia de la București, manuscris.
Mots-clés : Neagoe Basarab, glose, édition, la Bible de Bucarest, manuscrit.

Facultatea de Litere, Universitatea din București,
București, Strada Edgar Quinet, nr. 5–7

ANEXĂ

„Dumnezeul văilor"